
**MAĞDUR HAKLARI VE GEREKSİNİMLERİ BAĞLAMINDA
ENGELLİ MAĞDUR BİREYLER**

*DISABLED VICTIMS IN THE CONTEXT OF VICTIM RIGHTS AND
NEEDS*

Aslıhan AYKARA¹ Semra ÖZKAN²

Geliş Tarihi: 13.10.2016 Kabul Tarihi: 04.04.2017
(Received) (Accepted)

ÖZ: Suç mağduru olma konusunu engelli bireyler özelinde ele alan bu çalışmada, engelli bireylerin maruz kaldıkları suçun ardından uğradıkları zararın giderilmesi sürecinde nasıl bir yaklaşımın izlenmesi gerektiği konusunda öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bununla birlikte onarıcı adalet yaklaşımının temel alınması gerektiğine ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle mağdur ve suçtan zarar gören kavramlarına değinilmiş, engellilik, mağdur birey, engelli bir mağdur birey olmak gibi kavramların üzerinde durularak konunun daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra engelli mağdur bireylerin hakları, sorunları ve gereksinimlerine yer verilmiş, bu haklarının yasal düzenlemelerde nasıl ele alındığına değinilmiştir. Engelli mağdur bireylere yönelik olarak onarıcı adalet yaklaşımı ile sosyal hizmet açısından engelli mağdur bireylere yönelik bakış açısı arasındaki ortak noktalara yer verilmiştir. Çalışma, engelli mağdur bireylere yönelik toplumun bakış açısının nasıl değişmesi gerektiğine, bu bireylerin suça maruz kalmalarının ardından gereksinimlerinin giderilmesi sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine ve onarıcı adalet yaklaşımının bu noktada nasıl ele alınabileceğine ilişkin önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli bireyler, mağdur hakları, engelli mağdur hakları, onarıcı adalet yaklaşımı, sosyal hizmet.

ABSTRACT: In this study which is addressing disabled crime victims, it is aimed to serve a view in the process of resolving the problems that they suffered. At this point, views based on restorative justice approach are underlined. In this context, the concepts of “victim” and “affected by crime” are primarily discussed. Also it is attempted to stand upon the terms of disability, victim, and disabled victim, to raise awareness to the topic. Then, disabled victims’ rights, problems and needs, how these rights are handled were given importance. Common features of the view of restorative justice approach and social work interventions in terms of has been studied. The study is concluded with proposals on how the perspection of society regarding disabled individuals should change, what should be

¹ Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

focused in the compensation process of disabled people after they were exposed to crime and how restorative justice approach should be used in such circumstances.

Key Words: Disabled people, victims' rights, disabled victims' rights, restorative justice approach, social work.

GİRİŞ

Herhangi bir suçun mağduru olmak, engeli olsun veya olmasın tüm bireyler açısından pek çok güçlüğü beraberinde getiren bir durumdur. Engelli bireyler ise, toplumda fiziksel, psikolojik, sosyal birçok güçlükle karşılaşmalarından dolayı, zaten toplumda bir bakıma mağdur durumdadırlar. Engel durumlarından dolayı toplumda karşılaştıkları bu güçlüklerle, bir suçun mağduru olmalarından dolayı yaşayacakları diğer güçlüklerin de eklenmesi ve tüm bu güçlüklerle baş etme konusunda çoğunlukla yalnız kalmaları, mağduriyet durumlarını katlayarak artırmaktadır.

Ceza adalet sistemleri, engelli mağdur bireylerin haklarını ve gereksinimlerini koruyan bir şekilde yapılandırılmadığında, yaşanan sorunların artacağı aşikârdır. Bu nedenle ceza adalet sistemlerinin, bireylerin engel durumlarını göz önünde bulundurarak yapılandırılması, ikincil ve hatta üçüncül mağduriyetler yaşanmaması açısından önemlidir. Her ne kadar uluslararası ve ulusal mevzuat ile bazı düzenlemeler güvence altına alınmış olsa da, uygulamada bu düzenlemelere tam anlamıyla yer verildiğini söylemek güçtür. Bunların yanı sıra, engelli mağdur bireylerin haklarının ve gereksinimlerinin farkında olunması, yasal ya da kurumsal düzenlemelerin bu haklar ve gereksinimler doğrultusunda yapılması önemlidir.

Sosyal hizmet mesleği ve onarıcı adalet yaklaşımı ise, tam da bu noktada mağdur bireylerin haklarını ve gereksinimlerini ön planda tutmaktadır. Her ikisi de bireyin eşsizliği ve yapılan uygulamaların bireye özgü olması gerektiğini savunmaktadır.

Çalışmada, engelli bireylerin yaşadıkları mağduriyetin ardından kendilerine yönelik onarıcı adalet yaklaşımı temelinde bir bakışın benimsenmesinin ve bu bireylere yönelik olarak gerçekleştirilmesi gereken tüm uygulamalarda haklarının ve gereksinimlerinin göz önünde bulundurulmasının önemi vurgulanmaktadır.

Engelli, Mağdur ve Engelli Mağdur Kavramları

Engelli bireylerin suça maruz kalmaları durumunda neler yaşadıklarının daha iyi anlaşılabilmesi açısından, çalışmada öncelikle engelli, mağdur ve engelli mağdur kavramlarının açıklanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Literatüre bakıldığında engelli kavramının birçok farklı tanımının olduğu görülmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin

Sözleşme (2009)'de engelli kavramı, 'diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri' ifade etmekte; 5378 Sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun'a göre ise 'fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyleri' ifade etmektedir. Bu tanımlara bakıldığında, her ne kadar yapılan değişikliklerle sosyal modele uyumlaştırılmaya çalışılsa da, bu düzenlemelerin eksik olduğu, engelli bireylerin çoğunlukla yetersizlikleri, toplumsal yaşama uyumsuzlukları, diğer bireylerle eşit koşullarda olmayışları üzerinde durulduğu görülmektedir. Engelliliğe sosyal model açısından bakıldığında, engelli bireylerin karşılaştıkları engellerin aslında toplumsal sistemlerden kaynaklandığı ve bu engellerin ortadan kaldırılmasının da yine toplumsal sistemlerin çabalarıyla mümkün kılınabileceği düşünölmektedir. Hak temelli yaklaşım açısından bakıldığında da yine bu bireylerin toplumu oluşturan diğer tüm bireylerle eşit haklara sahip olmalarının ve eşit koşullarda yaşamalarının sağlanması önemlidir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, engelli birey kavramını, 'toplumsal sistem nedeniyle ortaya çıkan engeller kaldırıldığında, toplumu oluşturan diğer tüm bireylerle eşit koşullara sahip olabilecek olan bireyler' olarak yeniden tanımlamanın ve böyle bir bakış açısını benimsemenin bu konuda gelişme sağlamanın önünü açabileceği düşünölmektedir.

Engelli bireylerin mağdur olmaları durumunda haklarının nasıl korunması gerektiğinin anlaşılabilmesi için öncelikle mağdur kavramının ve içeriğinin anlaşılması önem taşımaktadır. Mağdur kavramının birçok farklı tanımı olmakla birlikte, bu çalışmada bazı tanımlardan örnekler verilmekte ve mağdur kavramının, suçtan zarar gören kavramı ile ayrıldığı noktalar üzerinde durulmaktadır.

Türk Dil Kurumu'na göre mağdur, 'haksızlığa uğramış kimse' anlamına gelmekte; Medeni Kanun'un 24. Maddesinde ise 'hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse' olarak belirtilmektedir. Dönmezer ve Erman (1997: 502)'a göre mağdur, suçun icra hareketlerinin üzerinde gerçekleştiği kişiyi; Kunter ve diğerleri (2008: 462)'ne göre ise, aleyhinde suç işlenen kimseyi yani suç kurbanını ifade etmektedir. Sokullu Akıncı (1999: 22)'ya göre ise başka bir kişinin eyleminden dolayı zarar görmüş, acı çekmiş veya ölmüş kişiye mağdur denilmektedir. Bununla birlikte mağdur kavramı ile suçtan zarar gören kavramı birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Mağdur, suçtan doğan ceza ilişkisinin tarafı olduğu halde; suçtan zarar gören, hukuk ilişkisinin tarafı durumundadır (Özek, 1984: 1). Dolayısıyla suçtan zarar gören kişi her zaman suçun mağduru

olmayabilir, önemli olan suçtan zarar gören kişinin suçun işlenmesiyle hukuki haklarının doğrudan veya dolaylı olarak bir şekilde ihlale uğramış olma durumudur. Bu çalışmada ise engelli bireyler doğrudan suçun mağduru, engelli bireylerin aileleri ve sosyal çevreleri ise suçtan zarar görenler olarak ele alınmaktadır.

Mağdur kavramına bakış açısının daha anlaşılır olması için viktimoloji (mağdur bilimi) açısından 'mağdurun yeri'ne kısaca değinmekte yarar görülmektedir. Viktimolojide çalışmalar, mağdurların belirli bir özelliklerinin, belirli bir düzen içindeki davranışlarının, kişiliklerine ilişkin bazı öğelerin, suça ve suçluya karşı tutumlarının, suçun işlenmesine katkısının olduğunu göstermektedir (Bacanlı, 2007: 33). Buna göre, birçok olayda fail ile mağdur arasında bir bağlantı bulunmaktadır. İşlenen suçlarda mağdurun rolünü cinsiyet, yaş, meslek ve sosyal sınıf, medeni durum, yerleşim durumu, ikamet edilen yer, fiziki durum gibi çeşitli faktörler belirlemektedir. Bazen mağdur yapmış olduğu hareket ile suçun işlenmesini tahrik eder veya kolaylaştırır (evin kapısının açık bırakılması gibi). Bazen de pasif bir tavır takınarak suçun işlenmesini kolaylaştırır. Bu hususlar karşımıza mağdur riski kavramını getirmektedir. Mağdur riski bir suçun mağduru olma ihtimalinin bulunması durumudur (Bacanlı, 2007: 34).

Engelli mağdur kavramının ise, fiziksel, zihinsel veya ruhsal yeti kayıplarından dolayı toplumu oluşturan diğer bireylerle eşit koşullarda yaşama hakkı kısıtlanan ve kendisine yönelik bir suçun işlenmesi sonucunda haksızlığa uğramasıyla birlikte, toplumdaki dezavantajlı konumu ikiye katlanan bireyleri ifade ettiği söylenebilir. Engelli bireyler suça maruz kaldıklarında, onların 'engelli' olma özellikleri suçu kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülebileceği gibi, engel durumlarından dolayı pasif konumda kalmaları da suçu kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülebilir. Engelli bireylerin yaşadıkları mağduriyet sonucu yaşadıkları sorun ve gereksinimlerin ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bu sorun ve gereksinimlere yönelik çözüm önerilerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından, engelli bireylerin mağdur olma durumlarının üzerinde daha ayrıntılı durulmasında yarar görülmektedir.

Engelli Bireylerin Mağdur Olma Durumları

Engelli mağdur birey olmanın toplumda ne anlama geldiğinin üzerinde durulması önem taşımaktadır. Bu çalışma açısından suça maruz kalan engelli bireylerin ele alınmasında engel türleri ve dereceleri açısından herhangi bir sınıflandırmaya gidilmemesi tercih edilmiştir. Türü ve derecesi ne olursa olsun bir engele sahip olmak, suça maruz kalan birey açısından yeterince önemli bir özelliktir. Ancak bu engel durumunun türünün ve derecesinin göz önünde

bulundurulması, bu bireyin uğradığı zararın giderilmesi sürecinde hafife alınmaması gereken bir unsurdur.

Toplumun engelli bireylerin mağduriyetlerine ve sahip oldukları haklara bakışının ve bu bireylerin kendilerinin mağduriyet kavramına bakışlarının anlaşılabilmesi için 'yükleme' kavramına kısaca değinilmesi uygun görülmektedir.

Ruback ve Singh (2007: 253)'in belirttiklerine göre, kişilerin kendi davranışları ve diğer kişilerin davranışlarını açıklamak için yaptıkları nedensel açıklamalara yükleme denilmektedir. Ancak insanlar yaşanan olayların nedenlerine açıklamalar getirirken yükleme hataları yapabilirler. Bu hatalardan biri davranışın ve yaşanan olayın nedeninin çevresel özelliklere değil; kişilik özelliklerine dayanılarak açıklanmasıdır. Kişilik özelliklerine yapılan aşırı vurgu bir yükleme hatasıdır (Johnson, Mullick ve Mulford, 2002: 257). Engelli bireylere yönelik olarak toplumda pek çok yükleme yapıldığı söylenebilir. Bu bireyler, kendi ayakları üzerinde durmaktan aciz, yardıma muhtaç, pasif bireyler olarak görülmektedirler. Böyle bir bakış açısı, engelli bireylerin kendilerine yönelik algılarını da büyük ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle, suça maruz kaldıklarında, engelli bireylerin sahip oldukları engel durumunun suçun esas nedeni olduğu gibi bir yanlış söz konusu olabilmekte, engelli bireyler yaşadıkları istismarın sorumluluğunu kendilerinde arayabilmektedirler. Oysa mağdur bireyin sahip olduğu hiçbir özellik, hiçbir suç türünün haklı gerekçesi olamaz. Engelli bireyler, istismara maruz kalmaya yatkın, suç mağduru olmaları normal görülebilecek bireyler değildirler. Aksine kendi yaşamlarının kontrolünü ellerinde tutabilecek bireylerdir. Holstein ve Miller (1990: 109), mağduru tamamen masum olarak görmenin onu pasif ve çaresiz olarak görmek gibi bir sakıncaya yol açabileceğini belirtmişlerdir. Jägervi (2014: 74)'ye göre, suç mağduru kavramı bazen küçük düşürücü, pasifliği ve zayıflığı vurgulayıcı bir kavram olmakla eleştirilmektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin aciz, çaresiz, istismara açık ve istismar yaşaması durumunda bunun normalleştirilebileceği düşünülen bireyler değil, uğradıkları hak ihlalleri sonucunda bu haklarını kazanabilmek için hayatlarına ilişkin kararları alabilecek bireyler olduklarının benimsenmesi önemlidir.

Sokullu Akıncı (1999: 87-88), suç istatistiklerinin toplumdaki suçluluğun boyutlarının saptanması açısından önemli olduğunu, ancak suç istatistiklerinin ne yazık ki her zaman güvenilir bilgiler içermeyebileceğini, resmi makamlara yansıyan suçların, gerçekte işlenen suçlara göre çok daha az sayıya olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun en temel nedenlerinden biri suç mağdurlarının çeşitli nedenlerle mağduriyetlerini resmi makamlara bildirmekten kaçınmalarıdır. Engelli bireyler açısından bakıldığında da, toplumda, bu bireylerin istismara uğrama

risklerinin daha yüksek olduğuna ilişkin bir görüşün bulunduğu, kendilerine ilişkin algılarının ve dolayısıyla uğradıkları suça ilişkin algılarının olumsuz yönde etkilenebildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bireyler maruz kaldıkları suçu ilgililere bildirmek yerine, daha fazla duyulmaması ve toplum tarafından daha fazla dışlanmamak için deyim yerindeyse sineye çekmeyi tercih edebilmektedirler. Bu nedenle engelli bireylere yönelik işlenen suçlara ilişkin daha güvenilir istatistiklerin sağlanması konusunda gerekli çalışmaların yapılması önemlidir.

Uluslararası literatüre bakıldığında ise engelli bireylerin mağdur olma durumlarına ilişkin çeşitli araştırmaların yapılmış olduğu görülmektedir. Bu konuya ilişkin araştırmaların daha çok engelli kadınlar, bu kadınlara yönelik istismar, cinsel istismar ve şiddet suçları ile ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin engelli kadınların uğradıkları istismara ilişkin bazı araştırma bulgularından söz edilebilir. Elman (2005), engelli kadınların %70'inin hayatlarının bir bölümünde cinsel şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir. Howe (2000), Grossman ve Lundy (2008: 39) gibi araştırmacıların da belirttikleri gibi, istismara uğrayan engelli kadınlara yönelik araştırmaların sonucunda, istismara uğrayan engelli olmayan kadınların da benzer deneyimlere sahip oldukları; bu kadınların tanıdıkları insanlar, genellikle de erkekler tarafından şiddete maruz kaldıkları ve istismarın ev veya iş yeri gibi özel mekânlarda gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca Curry ve Navarro (2002: 3)'nun araştırma bulguları, engelli kadınların yalnızca aile üyeleri veya arkadaşları tarafından değil, yardımcıları ve sağlık hizmeti verenler tarafından da istismara uğradıklarını ve bu istismarın uzun bir sürece yayılabildiğini göstermektedir. Hughes ve diğerleri (2011: 191-192)'nin, 25 polis memuru ile yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, engelli bireylerin en sık karşılaştıkları ve mağdur oldukları konulardan birinin hırsızlık olduğu ve bu suçu işleyen kişilerin genellikle engelli bireylerin bakım verenleri veya tanıdıkları olduğu görülmüştür. Engelli bireyler ise, utanç ve mahcubiyet duymaları nedeniyle bu suçu bildirmekte zorlanmaktadır. Grossman ve Lundy (2008: 39)'nin de belirttiği gibi, engelli kadınların kendileriyle ilgilenen meslek elemanları tarafından istismara uğrama oranları oldukça yüksektir. Bu durum ise, bu kadınların hizmetlerden yararlanmaları veya bu hizmetlerden yararlanmayı sürdürmeleri konusunda ciddi engel oluşturmaktadır.

Tüm bu örneklerde de görüldüğü gibi, engelli bireyler çoğunlukla yakın çevreleri ve bakım verenleri tarafından istismara uğramakta, istismara uğrayan bu bireylerin çoğunluğunu ise kadınlar ve zihinsel engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, suça maruz kalan engelli bireylerin haklarının ve gereksinimlerinin ve bu konuya ilişkin yasal düzenlemelerin neler olduğunun bilinmesinin oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Engelli Mağdur Bireylerin Hakları ve Gereksinimleri

Herhangi bir suçun mağduru olan bireylerin haklarının farkında olunması ve bu haklar doğrultusunda adaletin sağlanması önemli bir gerekliliktir. Ancak var olan duruma bakıldığında, ne yazık ki çeşitli nedenlerle mağdur bireylerin haklarının gereğince ön planda tutulamadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında, engelli bireylerin bir suçun mağduru olmaları ve ceza adalet sistemi içinde yer almak durumunda kalmaları sonucunda çeşitli gereksinim ve beklentilere sahip oldukları görülmektedir. Strang (2002: 12)'e göre mağdurların gereksinimleri ve ceza adalet sisteminden beklentileri şunlardır: Mağdurlar, kendi görüşlerinin dikkate alındığı daha az resmiyet taşıyan bir sürece, davalarının gidişatı ve sonucu hakkında daha fazla bilgiye, davalarına katılmaya, saygılı ve adil muamele görmeye, maddi tazminata, manevi tazminata ve özür dilenmesine gereksinim duymaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, suç mağduru engelli bireylerin beklenti ve gereksinimlerinin sahip olmaları gereken haklarla da örtüştüğü görülmektedir.

Engelli mağdur bireyler ise, adalet sistemine dâhil olduktan sonra fiziksel, sosyal ve psikolojik, birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu bireylerin muhatap olmak zorunda kaldıkları kurum ve kuruluşlara ulaşmaları, bu kurum ve kuruluşların fiziksel koşulları (rampaların veya asansörün olmayışı vb.), kendilerine eşlik edecek bir refakatçilerinin olmaması fiziksel açıdan yaşadıkları sorunlara örnek verilebilir. Sosyal açıdan ise, sahip oldukları engel türüne uygun iletişim olanaklarının ilgili kurum ve kuruluşlarda yer almayışı veya ilgili meslek elemanlarının bu konulardaki yetersizlikleri sorunlar yaşamalarına yol açabilmektedir. Örneğin, işaret dili bilmeyen meslek elemanları, Braille alfabesinden yararlanılmadan hazırlanan yönlendirmeler gibi eksiklikler, bu bireylerin yaşadıkları sorunlardan yalnızca bazılarıdır. Maruz kaldıkları suç sonucu yaşadıkları mağduriyetin getirdiği psikolojik sorunların üzerine, fiziksel ve sosyal açıdan yaşadıkları bu sorunlar da eklendiğinde, engelli bireylerin psikolojik sorunları artabilmektedir. Bu nedenlerle, engelli mağdur bireylerin yaşadıkları bu sorunların ve bu sorunlardan doğan gereksinimlerinin giderilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca sahip oldukları hakların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler ve uygulamalar da yine oldukça önemli bir yere sahiptir.

Mağdur haklarına ilişkin yasal düzenlemeleri uluslararası ve ulusal mevzuat açısından değerlendirmek faydalı olacaktır. Uluslararası mevzuat açısından mağdur haklarına ilişkin yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi kararları ön plana çıkmaktadır.

Mağdur hakları, Birleşmiş Milletler'in Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi (29/11/1985), İşkencenin Önlenmesine Dair Sözleşmesi (10/12/1984), Çocuk Hakları Sözleşmesi (20/11/1989), Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Roma Tüzüğü (17/07/1998) belgelerinde ele alınmıştır.

Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Deklarasyonu'nda suçtan mağdur olanlara ilişkin olarak adil muamele görme, zararın giderilmesi, zararın tazmini ve tedavi ve yardım hakları yer almıştır. İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 14'üncü maddesinde "Her Taraf Devlet kendi hukuk sistemi dahilinde işkence eylemi mağdurunun zararının karşılanmasını ve mümkün olan rehabilitasyon imkanları dahil uygulanabilir, adil ve yeterli bir tazminat hakkına sahip olmasını temin edecektir. İşkence eylemi sonucu mağdurun ölmesi halinde bakmakla yükümlü olduğu muhtaçları tazminat almaya yetkili olacaklardır" düzenlenmesine yer verilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 39'uncü maddesinde, "Devletin çocukların suçtan zarar gördükleri durumlarda onlara sağlıklarına yeniden kavuşabilmeleri ve toplumla yeniden bütünleşebilmeleri için her türlü yardımı ve desteği sağlama, bu bağlamda kendilerine tazminat ödeme yükümlülüğü" yer almıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Roma Tüzüğünde, Mahkeme Yazı İşleri'ne bağlı olarak Mağdurlar ve Tanıklar Birimi kurulacağını, bu birimin mağdurlar veya tanık ifadelerinde belirtilenler nedeniyle risk altında bulunan diğer şahıslar için, koruyucu önlemler ve güvenlik düzenlemeleri ile danışma ve diğer uygun yardımları sağlayacağı belirtilmiştir. Tüzüğün 68'inci maddesi "Mağdurların ve Tanıkların Korunması ve Yargılamaya Katılmaları" başlığı altında, mağdurun korunmasıyla ilgili düzenlemeler yer alırken 75'inci maddesinde de "Mağdurlara Yönelik Tazminatlar" yer almıştır. Ayrıca mağdur ve mağdur ailelerinin yararına bir Giderim Fonu kurulacağı da yine Tüzükte yer almıştır.

Avrupa Konseyi ise mağdur hakları ile ilgili şu düzenlemeleri kabul etmiştir: Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Hakkında 27 Sayılı Tavsiye Kararı (1977), Şiddet Suçları Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi (24/11/1983), Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Hukuki Durumunun İyileştirilmesine İlişkin 11 Sayılı Tavsiye Kararı (28/06/1985), Mağdura Yardım Edilmesi ve Mağduriyetin Önlenmesi Hakkında 21 Sayılı Tavsiye Kararı (17/09/1987), XIX. Kriminoloji Kongresi Sonuç ve Tavsiyeleri (26-29/11/1990), Ceza Muhakemesinde Mağdurun Konumuna İlişkin Çerçeve Kararı (15/03/2001), Suç Mağdurlarına Yardımla İlgili 8 Sayılı Tavsiye Kararı (14/06/2006), Suç Mağdurlarının Hakları, Desteklenmesi ve Korunması Hakkında Asgari Standartlar Oluşturmak Üzere 29 Sayılı Direktifi (2012).

Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Hakkında 1977 tarihli ve 27 sayılı Tavsiye Kararı'na göre, Devlet, suçtan zarar görenin herhangi bir tazminat alamaması halinde, bir suç sebebiyle ciddi bir şekilde yaralanan kişiye ve bir suç sebebiyle ölen kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselere tazminat ödenmesine katkıda bulunmalıdır. Şiddet Suçları Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesinin amacı; "Konseye üye ülkeler arasında daha sıkı işbirliği sağlamak, kasıtlı olarak işlenen şiddet suçlarına maruz kalmış olan ve bu nedenle bedenen yaralanan veya sağlığı bozulan kişiler ile söz konusu suçlar sonucu ölen kişilerin ailelerinin durumlarına ilgi gösterilerek adalet veya sosyal dayanışmayı sağlamak, suçtan dolayı mağdur duruma düşen bu kişilerin, özellikle şiddet suçu işleyen kişinin tespit edilemediği veya söz konusu kişinin mali olanaklardan yoksun bulunduğu durumlarda, suçun işlendiği ülke devleti tarafından tazmin edilmelerine imkân sağlayacak programların uygulanmaya konulmasını veya geliştirilmesini sağlamak" olarak ifade edilmiştir. Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Hukuki Durumunun İyileştirilmesine İlişkin 11 Sayılı Tavsiye Kararı'nda mağdurun ihtiyaçlarının ceza adalet sisteminin bütün aşamalarında daha fazla dikkate alınması gerektiği, üye ülkelerin hükümetlerinin yasalarını ve uygulamalarını gözden geçirmeleri, bunu yaparken de polis, soruşturma, mağdurun sorgulanması, yargılama, uygulama, mahremiyetin korunması ve mağdurun kişiliğinin korunması açısından düzenlenmesi önerilmiştir. Mağdura Yardım Edilmesi ve Mağduriyetin Önlenmesi Hakkında 21 Sayılı Tavsiye Kararı'nda mağdurların ve ailelerinin korunması, kamuoyunun bilinçlenmesi, tıbbi, psikolojik, sosyal, maddi ve hukuki yardım sağlaması, gizliliğin korunması gibi konularda tavsiyeler yer almaktadır. XIX. Kriminoloji Kongresi Sonuç ve Tavsiyelerinde mağduriyetin giderilmesi ve zararın karşılanması gibi konulara yer verilmiştir. Ceza Muhakemesinde Mağdurun Konumuna İlişkin Çerçeve Kararında saygı ve tanıma, kanıtların sunulması, bilgi edinme hakkı, iletişim koruma önlemleri, mağdurlara özel yardım, mağdurun giderleri, korunma hakkı, tazminat hakkı gibi düzenlemeler yer almaktadır. Suç Mağdurlarına Yardımla İlgili Tavsiye Kararı mağdur haklarının tanınması ve saygı gösterilmesi, mağdurların rehabilitasyonun sağlanması ve mağdura ödenecek tazminatlarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Suç Mağdurlarının Hakları, Desteklenmesi ve Korunması Hakkında Asgari Standartlarda ise mağdur hakları anlama ve anlaşılma hakkı, bilgi edinme hakkı, şikâyet başvurusuna ilişkin haklar, dava hakkında bilgi edinme hakkı, yorum ve çevirmen hakkı, mağdur destek hizmetlerine erişim hakkı, mağdur destek hizmetlerinden yararlanma hakkı, korunma hakkı, hukuki yardım hakkı, masraflarını isteme hakkı, takipsizlik kararı

kararına itiraz hakkı, failden tazminat isteme hakkı, mahremiyetin korunması hakkı olarak sıralanmıştır.

Mağdur haklarına ilişkin uluslararası düzenlemeler incelendiğinde, genel olarak mağdur bireylerin haklarının düzenlendiği, ancak engelli mağdur bireylerin hakları özelinde bir düzenlemeye yer verilmediği görülmektedir. Ancak Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu 21 Sayılı Tavsiye Kararlarında; daha kırılgan olan gruplara (yaşlılar, engelliler gibi) yönelik failin yeniden saldırısına karşı korunması, tıbbi, psikolojik, sosyal ve maddi yardım sağlanması, hakları konusunda bilgilendirilmesi, mahkeme sürecinde yardım sağlanması, uğranılan zararların karşılanması, bu mağdurlara yönelik hizmetlerin yapılandırılması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi ve özellikle bu grupların mağduriyetini önlemek için özel politikalar geliştirmesi konuları yer almıştır. Mağdurların Cezai Takibatlardaki Durumuna İlişkin Çerçeve Kararı'nda ise savunmasız mağdurların durumuna en uygun özel muameleden faydalanmalarının sağlanacağına, cezai takibat aşamalarını anlamaları veya bu aşamalarda yaşanabilecek iletişim zorluklarını en aza indirmek için gerekli önlemlerin alınacağına yer verilmiştir.

Mağdur haklarına ilişkin olarak yapılan ulusal düzenlemeler ise şöyle sıralanabilir: 5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu (madde 234), 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (madde 50, 51 ve 168), 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu (madde 17), Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun.

Ulusal düzenlemelere bakıldığında, genel olarak mağdur bireylerin haklarının düzenlendiği, uluslararası yasal düzenlemelerde olduğu gibi, engelli bireyler özelinde yasal düzenlemelerin olmadığı göze çarpmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde herkesin eşit olduğu, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi nüfus gruplarına yönelik alınacak tedbirlerin ise bu eşitlik ilkesini bozmayacağı belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, engelli bireylerin toplumdaki diğer tüm bireylerle eşit haklara sahip oldukları açıkça görülmektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin mağduriyet yaşamaları durumunda da mağdur bireylere verilen tüm haklardan yararlanmaları gerektiği görülmektedir. Ancak Türkiye'deki duruma bakıldığında, diğer pek çok alanda yaşanan sorunların bu alanda da söz konusu olduğu, yasal düzenlemelerde belirtilen hakların kullanımına ilişkin uygulamalarda sıkıntılar yaşandığı görülmektedir.

Toplumda zaten pasif, yardıma muhtaç bireyler olarak görülmelerine yönelik var olan bakış açısı nedeniyle bu bireyler toplumun gözünde bir bakıma ikinci kez mağdur durumuna düşmektedirler. Bu bireylerin sahip oldukları haklarını

kullanabilmelerinin sağlanabilmesi bir yana, çoğu zaman uğradıkları hak ihlalleriyle baş edememeleri nedeniyle toplumdan izole olmaları dahi söz konusu olabilmektedir.

Engelli bireylerin, toplumdan izole olmalarındaki en temel nedenlerden birisi de katılım hakkı ihlallerine uğramalarıdır. Bu bağlamda, engelli bireylerin suçun mağduru olmaları durumunda, ceza adalet sistemi içinde yaşayacakları tüm süreçlere ilişkin katılımları konusu gündeme gelmektedir. Mağdurun ceza adalet sistemine katılımı Edwards (2004: 974)'ın da belirttiği gibi iki genel biçimde ele alınabilir. Bunlar, karar almada aktif rol alma ya da sadece danışılma ve değerlendirme şeklinde olabilir. Burada önemli olan, bu katılımın ne zaman mağdurlar için yararlı ya da tedavi edici olduğu ve ne zaman olmadığı belirlenmesidir. Wemmers (2008: 176), Kanada'da savcılar ve mağdur destek çalışanları ile bir araştırma gerçekleştirmiş ve söz konusu bu iki meslek grubunun mağdurların ceza adalet sistemine katılımına ilişkin algılarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Wemmers'in bu araştırması, hem savcılar hem de mağdur destek çalışanlarının, mağdur katılımına ilişkin görüşlerinde benzerlikler kadar farklılıklar da olduğunu göstermiştir. Buna göre, mağdurların tedavi sürecinde mağdur destek çalışanlarının ve savcılarının neleri olumlu olarak gördüklerini belirlemeye çalışmış ve bu doğrultuda mağdur destek çalışanlarının saygı ve tanınma, destek ve bilgi, kontrolü yeniden kazanma gibi konulara ilişkin olumlu yanıtlarını almıştır. Örneğin saygı ve tanınma, mağdurların dinlendiklerini hissetmeleri, anlatmak zorunda kaldıkları konuları diğer insanların duyabilmeleri ve onlara inanmaları anlamına gelmektedir. Destek ve bilgi, çalışanların mağduru bilgilendirmeleri ve onun için 'orada' olmaları anlamına gelmektedir. Kontrolü yeniden kazanma, mağdurların hayatları üzerindeki kontrolü yeniden ele alabilme duygusunu yaşamaları anlamına gelmektedir.

United Nations Development Programme Türkiye tarafından hazırlanan Türkiye'de Mağdur Haklarının ve Mağdurlara Verilen Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Etkin Uygulamaya Doğru Raporu (2014: 10-13)'nda belirtildiği üzere, mahkemelerdeki ağır iş yükü nedeniyle mağdur bireylerin sorunlarına yeterli dikkat ve zaman ayırlanamamaktadır. Savcılar ve diğer hukuk görevlileri hızlı biçimde karar verme baskısı altındadır ve bu koşullarda mağdur bir 'ayak bağı' veya rahatsızlık verici bir unsur olarak görülmektedir. Oysa hak temelli yaklaşım, mağdurun durumunu pozitif, özgürleştirici biçimde ele almayı hedeflemektedir. Bu yaklaşıma göre mağdur, yalnızca yardıma muhtaç olan bir birey olarak değil, haklarını kullanmaya tam olarak hakkı olan aktif bir vatandaş olarak görülmektedir.

Toplum içinde çoğu zaman acıyıcı ve hatta aşağılayıcı tutum ve davranışlara maruz kalan engelli bireyler, suç mağduru olmaları durumunda saygı görme ve haklarına özen gösterilme, kendi ayakları üzerinde durarak kendi hayatına ilişkin kararlar verebilme ve haklarını kullanabilme konusunda ne yazık ki gerekli desteği alamamaktadırlar. Ceza adalet sistemin işleyişine bakıldığında, engelli mağdur bireylerin hayatlarının kontrolünün kendilerinde olmadığı, haklarını arama konusunda hayli zorlu bir süreç geçirdikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sosyal hizmet uygulamaları açısından engelli bireylerin suçun mağduru olmaları durumunda haklarının korunmasının ve gereksinimlerinin giderilmesinin üzerinde durulmasının ve bu noktada ceza adalet sisteminde yer alan onarıcı adalet yaklaşımının benimsenmesi gerektiğinin vurgulanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Engelli Mağdur Bireylerin Hakları ve Gereksinimleri Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Onarıcı Adalet Yaklaşımı

Engelli mağdur bireylerin haklarının korunabilmesi ve gereksinimlerinin karşılanması açısından sosyal hizmet mesleğinin önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bireylerin toplumda engel durumlarından dolayı yaşadıkları çeşitli mağduriyetlerin üzerine bir de suçun mağduru olma durumu eklenmektedir. Ancak sosyal hizmet uygulamalarıyla bu bireylerin mağduriyet durumlarının en azından katlanarak devam etmemesi sağlanmaya çalışılmalıdır.

IFSW (2014)'ye göre sosyal hizmet, sosyal adalet, insan hakları, karşılıklı sorumluluk ve farklılıklara saygıyı temel alan, insanların iyilik halini geliştirmeye ve yaşam zorlukları ile baş etmeye önem veren, sosyal değişim ve gelişim ile sosyal bağlılığı destekleyen, insanları özgürleştiren, uygulamaya dayalı bir meslek ve akademik bir disiplindir. Bu açıdan bakıldığında engelli mağdur bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının önemi anlaşılmaktadır.

Bir suçun mağduru olmak her birey için oldukça zor bir durumdur. Bu birey, engelli olduğunda, mağdur olma durumunun getirdiği zorlukların üzerine engelli olma durumunun getirdiği zorluklar da eklenmektedir. Bu nedenle suça maruz kalan engelli bireylere, toplumu oluşturan diğer tüm bireylerle eşit hakların verilmesi, bunun yanında sahip oldukları engel durumunun getirdiği gereksinimlerinin de ayrıca göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan Mağdura Yaklaşım Kılavuzu (2016: 7)'nda da belirtildiği gibi, kadın, yaşlı, engelli ve çocuk mağdurlara öncelik tanınmalıdır ve mağdurun ivedilik arz eden bir talebi ya da beklemeye engel fiziksel veya ruhsal probleminin söz konusu olması halinde ilk önce bu soruna yönelik işlemler yapılmalı ve kişiye öncelik tanınmalıdır. United Nations Development Programme Türkiye tarafından hazırlanan Türkiye'de

Mağdur Haklarının ve Mağdurlara Verilen Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Etkin Uygulamaya Doğru Raporu (2014: 6)'nda ise tüm uluslararası hukuk belgeleri, suç mağdurlarına ayırım gözetmeme ilkesini uygular denmektedir. Mağdurlara ırk, renk, etnik veya sosyal köken, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal bir azınlığa mensubiyet, varlık, doğum, engellilik, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, ikamet durumu veya sağlık gerekçeleriyle hiçbir ayırım gözetilmeden saygıyla ve duyarlı biçimde davranılması gerekmektedir. Yine aynı Kılavuz'da, engelli bireylerin suç mağduriyeti, gerek kendini savunma imkânlarının eksikliği gerekse suç nedeniyle oluşan kayıpların etkileri itibarıyla engelsiz bireylerin mağduriyetlerinden çok daha derin bir sosyal problem teşkil etmektedir denmektedir. Bu nedenle engelli bireylerin tanınması, hassasiyetlerinin bilinmesi, ihtiyaçlarının anlaşılması ve karşılanması yaşamın herhangi bir alanı kadar ceza adaleti sistemi ve bu sistemin aktörleri açısından da önem arz etmektedir. Bu noktada tekrar vurgulamakta yarar görülmektedir ki, engelli bireylerin böyle bir risk altında olduklarını bilmek, onların karşılaşılabilecekleri bu riskin ortadan kaldırılması ve bu durumun gerçekleşmesi halinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda yarar sağlayacaktır.

Türkiye'de Mağdur Haklarının ve Mağdurlara Verilen Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Etkin Uygulamaya Doğru Raporu'na göre mağdura müdahalede en önemli konulardan biri, sade, tekbiçim veya standartlaştırılmış bir müdahale mümkün olmamasıdır. Her mağdur kendi özelinde ve bireyselleştirici biçimde ele alınmalıdır. Bununla birlikte kişiye özgü ihtiyaçları tespit etmek ve mağdurun kendine özgü durumunu değerlendirmek için mağdurun kişisel özelliklerini etkileyebilecek etkenler veya önceki deneyimleri, işlenen suçun türü ve özellikleri ve suçun gerçekleştiği koşullar dikkate alınarak, mağdurun özel kırılganlık durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu da sosyal hizmetin en temel ilkelerinden olan bireyin eşsizliği ve bireyin bulunduğu yerden başlama ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, her birey için geçerli olduğu gibi, engelli mağdur bireyler için de bu ilkeler doğrultusunda çalışmalar yapmak önemlidir. Tüm mağdur bireylerle yapılan çalışmalarda gösterilen hassasiyetlere ek olarak, engelli mağdur bireylerin ayrıca kendi özellerinde de değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bireyler, kendi engel durumlarına, engel türlerine ve derecelerine, maruz kaldıkları suçun türüne, suçun gerçekleşme biçimine ve mağduriyetin ardından yaşadıklarıyla birlikte bir bütün olarak ele alınmalı ve değerlendirilmelidirler. Bununla birlikte engelli mağdur bireylerin uğradıkları zararların giderilmesi sürecinde, kendilerinin kurum ve kuruluşlara gelerek birtakım sorular sormaları veya bir şeyler istemeleri yani yardım talep etmeleri beklenmemeli, gereksinim duydukları yardım ve hizmetler onlara götürülmelidir. Mağdur bireyle müdahale sürecinde bağlantı kuracak tüm

meslek elemanları, mağdurun yaşadığı duygusal, öznel bağlamı kavramalı ve empatik bir tavırla mağdurla çalışmalıdır.

Söz edilen bu gereklilikler açısından bakıldığında, sosyal hizmet bakış açısı ile ceza adalet sistemi içerisinde yer alan onarıcı adalet yaklaşımının ortak yönleri olduğu düşünülmektedir. Çalışmada öncelikle ceza adalet sisteminde yer alan temel üç yaklaşımdan cezalandırıcı adalet yaklaşımına ve dağıtıcı adalet yaklaşımına kısaca değinilmekte, daha sonra ise onarıcı adalet yaklaşımına ayrıntılı biçimde yer verilmekte ve sosyal hizmet uygulamaları ile ortak yönleri vurgulanarak, engelli mağdur bireyler açısından onarıcı adalet yaklaşımının ve sosyal hizmet uygulamalarının öneminden söz edilmektedir.

Bireylerin suça maruz kalmaları durumunda, bu sorunun çözülebilmesi için mağdurun ve failin bir sistem içerisinde değerlendirilmesine gereksinim duyulmaktadır. Ceza sistemleri, Albert Eglash (1958; akt. Van Ness ve Strong, 2010: 21-22)'ın belirttiği gibi, bir suç karşısında uygulanacak prosedüre göre, sonunda gerçekleştirilmesi amaçlanan hususa göre ve yargılamanın temel prensibine göre olmak üzere üç gruba ayrılabilir. Buna göre ilki, bireyin gerçekleştirdiği fiil karşısında onu cezalandırmanın amaçlandığı 'Cezalandırıcı Sistem' (Retributive Justice), ikincisi, fiili gerçekleştirilen kişinin iyileştirilmesinin amaçlandığı 'Dağıtıcı Adalet' (Distributive Justice), üçüncüsü ise, failin gerçekleştirdiği fiil sonucu mağdurda meydana gelen zararın giderilmesinin amaçlandığı 'Onarıcı Adalet'tir (Restorative Justice).

Uzun yıllardır uygulanan cezalandırıcı adalet yaklaşımında, Yavuz (2015: 90)'un da belirttiği gibi insanlar suçları bilerek ve isteyerek işlemekte, bunun sonucunda da yaptıkları eylemlerden sorumlu tutulmaktadırlar. Dolayısıyla suç niteliğindeki eylemler için 'ceza' söz konusudur. Cezanın uygulanması ise 'caydırıcılık' temeline dayanmaktadır. Suç işlemiş kişileri bu eylemden vazgeçirebilmek ve diğer kişilerin suç işlemesini önlemek için kişinin yeterli ölçüde cezalandırılması gerekmektedir.

Cezalandırıcı adalet yaklaşımına bakıldığında suç işleyen kişiyi rehabilite etmeye ve yaptığı davranışın sorumluluğunu almaya yönelik 'ceza' vermenin dışında bir düzenleme bulunmazken, suçtan mağdur olan kişinin ve toplumun uğradığı zararın giderilmesine yönelik bir düzenleme de bulunmamaktadır. Bu adalet sistemine göre işlenen suç düzeltilmenin tek yolu 'ceza'dır.

Dağıtıcı adaletin temelinde ise, Kurt (2006: 206)'a göre eşitlik ilkesi bulunmaktadır ve dağıtıcı adalet çerçevesinde bireylerin kapasiteleri göz önünde bulundurulmalıdır ve bu kapasiteleri oranında toplumsal statü ve rol üstlenmeleri gerekmektedir. Güriz (2001: 13) ve Gözler (2009: 107) de benzer şekilde dağıtıcı adalette, herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni

alması gerektiğini vurgulamış, dağıtıcı adaletin amacının ise kişi ile toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin düzen içinde olmasının sağlanması olduğunu belirtmiştir. Dağıtıcı adalette söz konusu olan eşitlik, mutlak değil göreceli bir eşitlik ve bireylerin hak ve ödevleri yetenekleri ve toplumdaki durumlarına göre çeşitlilik göstermektedir.

Cezalandırıcı adalet ve dağıtıcı adalet sistemlerinin suçla mücadelede etkili olmaması ve mağdurların haklarını yeterince göz önünde bulunduramayan sistemler olması nedeniyle ceza adalet sisteminde yeni düzenlemelere gereksinim duyulmuş, bu da beraberinde ‘onarıcı adalet’ kavramını ortaya çıkarmıştır. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi) tarafından hazırlanan ‘Onarıcı Adalet Programları El Kitabı’nda ‘onarıcı adalet’ bir problem çözme yaklaşımı olarak tanımlanmıştır. Onarıcı adalet yaklaşımında suç oluşturulan davranışların sadece hukuku ihlal etmediği aynı zamanda mağdura ve topluma da zarar verdiği düşünülmektedir. Bu nedenle suç oluşturulan davranışın sonuçlarını gidermek için yalnızca ceza uygulanmamakta, mümkün olduğunca mağdurların ve failerin de sürece katılabilmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda mağdurlara ve failere gereken yardımın ve desteğin sağlanacağı bir yapı da oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu yapının oluşturulması için dikkat edilmesi gereken bazı temeller bulunmaktadır. Jahic ve Yeşiladalı (2008: 16-17)’nin da belirttiği gibi onarıcı adalet üç temel ilkeye dayanmaktadır:

- Adalet, kişilerin gördükleri zararın onarılması yönünde çalışmasını gerektirir.
- Suçtan doğrudan ve en fazla etkilenen kişilere, talep etmeleri halinde adalet sürecine katılmaları için fırsat sağlanmalıdır.
- Devletin rolü adil bir kamu düzenini korumak, toplumun rolü ise adil bir barış düzenini inşa etmek ve sürdürmektir.

Yukarıda belirtilen bu temel ilkelerden de anlaşılacağı gibi, onarıcı adalet yaklaşımıyla mağdur bireylerin suça maruz kalmalarının ardından yaşadıkları sorunların çözümünde etkin rol oynamaları, bu süreçte duygu ve düşünce paylaşımlarında bulunabilmeleri; failerin ise, işledikleri suçun ardından yaşanan sorunların çözümünde etkin rol alabilecek ve toplumla yeniden bütünleşebilecek duruma gelebilmeleri amaçlanmaktadır. Dolayısıyla onarıcı adalet yaklaşımıyla hem mağdurlar hem de failer adalet sürecinin içinde yer almaktadırlar ve adalet, yalnızca mağdurlar ya da yalnızca failer üzerinden sağlanmamaktadır. Bu bakış açısı, sosyal hizmet uygulamaları açısından da önemli bir yere sahiptir. Bireyin kendi hayatına ilişkin sorumluluklarını üstlenmesinin sağlanması, uzman tarafından savunuculuğunun yapılarak kendi hayatının savunucusu haline gelebilmesi, kendileriyle empati kurulduğunu hissedebilmeleri,

bu bireylerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik sosyal hizmet uygulamalarının da temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte faillerin toplumla bütünleşmelerine yönelik çalışmalar da yine sosyal hizmet mesleği açısından önemli bir yere sahiptir.

Engelli bireylerin suça maruz kalmaları durumunda, öncelikli hedefin gördükleri zararın giderilmesi olması gerektiği açıktır. Bunun yerine, işlenen suçun nedenine, engelli bireyin güçsüzlüğüne, bireyin engelli olmasının suça maruz kalmasındaki etkisine vurgu yapılması, bireyi güçsüzleştiren ve süreci hedeften uzaklaştıran bir unsur olacaktır. Bununla birlikte, engelli bireyin zararının giderilmesine yönelik süreçte olabildiğince tam katılımının sağlanması önemli bir gerekliliktir. Engelli bireye, yardıma muhtaç ve aciz muamelesi yapılması, onunla birlikte değil onun adına hareket edilmesi, onun üzerinde her anlamda olumsuz etkilere yol açacaktır. Bu durum sosyal hizmetin en temel özelliklerinden olan birey adına değil birey ile birlikte çalışma ile de çelişecektir. Bu nedenle onarıcı adalet yaklaşımının bu temel ilkelerinin doğru biçimde benimsenmesi ve uygulanması önemlidir.

Cezalandırıcı adalet yaklaşımında suçun karşılığı olarak cezaya odaklanılmakta ve mağdur bireyin uğradığı hak ihlalinin bedeli, faile verilen ceza ile eşdeğer görülmektedir. Onarıcı adalet yaklaşımında ise, mağdurun suça maruz kalmasının ardından yaşadığı sorunların çözülmesi ve failin bu çözüm sürecinde etkin bir rol almasının sağlanması temel hedeflerdendir. Burada, başlangıç noktasının mağdur bireyin yaşadığı hak ihlali olarak alındığı ve suçu işleyen bireyin ceza alarak konunun kapanmasından ziyade, onun da yaptığı hatanın bilincine vararak topluma yeniden kazandırılması olduğu söylenebilir. Engelli bireylerin suçun mağduru olmaları durumu açısından bakıldığında, mağdur odağından hareket eden onarıcı adalet yaklaşımının, cezalandırıcı adalet yaklaşımına göre bu bireylerin haklarını daha fazla koruyan bir yaklaşım olabileceği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda sosyal hizmetin bakış açısıyla, her bireyin eşsiz olduğu inancıyla ve bireyin onuruna saygı ilkesiyle de uyum göstermektedir ve her bireyin topluma kazandırılması gerektiğini göstermektedir.

Bireylerin, suçun mağduru olma deneyimini yaşamalarının ardından, yaşadıkları bu deneyimi anlamlandırmaya çalışma süreçlerinin, yalnızca suçun gerçekleştiği andan ibaret olmadığını bilincinde olunması önemlidir. Engelli mağdur bireylerin bu anlamlandırma çabalarında, toplumun bakış açısının da etkisiyle zaten önceden beri gelen bir alışkanlık olarak kendilerini aciz bireyler olarak görmeleri değil, aksine bu süreçten güçlenerek çıkmayı başarabilen bireyler olarak görmelerinin sağlanması gerekmektedir. Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan Mağdura Yaklaşım Kılavuzu (2016: 7)'nda da mağdur kendini güvende hissetmeli, mağdura karşı eleştirel, yargılayıcı tutum

ve davranışlardan kaçınılmalıdır denmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda, engelli bireylerin yaşadıkları mağduriyet açısından engel durumlarından dolayı kendilerini aciz hissetmemelerinin önemli olduğu görülmekte, onarıcı adalet yaklaşımının bu amaca hizmet edebileceği düşünülmektedir. Deal ve Kristiansson (2007: 2)'a göre mağdurun bir engelinin olması durumunda, meslek elemanları süreç boyunca gerekli tüm hazırlıkları gerçekleştirmelidir. Her bir vakanın ve her bir bireyin kendine özgü özellikleri olduğu unutulmamalıdır, ancak bireyin bir engelinin olması durumunda, bu kendine özgü özellikler de daha belirgin bir hale gelebilmektedir. Bu nedenle meslek elemanlarının bu bireylere nasıl yaklaşmaları ve onlarla yapacakları görüşmelerde nelere dikkat etmeleri gerektiğini bilmeleri önemlidir.

Mağdura Yaklaşım Kılavuzu (2016: 37-38)'nda da belirtildiği gibi, engelli mağdur bireylere yaklaşımda dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin, bu bireylerin bir kez daha mağdur edilmemesi için gereken tedbirlerin alınması, önyargılı olunmadan hizmet sunulması, herhangi bir yasal zorunluluk olmadıkça adli süreçte ilgili birimlere gelmelerinin istenmemesi gerekmektedir. Sağlık kuruluşlarına uygun şekilde sevk edilmelerinin, muayene/inceleme için bekletilmemelerinin, öncelik haklarının gözetilmesinin ve kuruluş içinde refakatçi hizmetinden yararlandırılmalarının, sağlık kuruluşunda özel iletişim kurulması gereken bireyler için muayene/inceleme sırasında özel uzmanlar (işaret dili bilen gibi) bulundurulmasının, hizmet sunulan binaların uygun fiziki koşullara sahip olmasının sağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte bireyin engel türünün ve derecesinin ve bu engel durumundan kaynaklanan gereksinimlerinin bilincinde olunması önemli bir gerekliliktir.

Engelli mağdur bireylere yönelik uygulamalarda, daha önce de belirtildiği gibi engelli bireylerin toplumu oluşturan diğer tüm bireylerle eşit haklara sahip olmaları, engel durumlarının göz önünde bulundurulması, bireyselleştirilmiş uygulamalarla kendilerine yaklaşılması gibi özen gösterilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, engelli mağdur bireylerle iletişim kurarken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar da bulunmaktadır. Bunlara dikkat edilmesi, maruz kaldıkları suçun ardından bununla baş edebilmeleri açısından oldukça önemlidir. Örneğin Hughes ve diğerleri (2011: 198)'nin de belirttikleri gibi, engelli suç mağduru bireyler için, mülakat, rapor yazma, soruşturma ve hukuk sürecinin genellikle uzun ve yıpratıcı olduğu görülmektedir. Engelli mağdur bireyle yapılan mülakatta ortaya çıkan sorunlar ve bu mülakatların raporlaştırılması sürecinde yaşanan sorunlar, bu bireylerin yaşadıkları istismarın bildirilmesi ve sonuca ulaşılması konusunda da sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

Engelli bireylerin yaşadıkları mağduriyete ilişkin yapılacak mesleki görüşmelerde dikkat edilmesi gereken hususlar, bu bireylerin engel türüne veya maruz kaldıkları suçun türüne göre değişebilmektedir. Örneğin Rosenberg ve Abbeduto (1993: 421)'ya göre zihinsel engelli bireyler, istismar olaylarını bildirme konusunda hem konuşurken hem de dinlerken zihinsel yaşlarından beklenenin altında davranışlar gösterebilmektedirler ve bu da sorunlara neden olabilmektedir. Baledarian (2004), zihinsel engelli bireylerle mülakatta, özel yöntemler ve yaklaşımların kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Krähenbühl ve Blades (2006:326) de benzer şekilde, kullanılan mülakat tekniklerinin özellikle de istismara ilişkin kanıtları ve mağdur bireyin yaşadığı duygusal tepkileri anlama süreci ile terapötik yardımı planlarken bilgi toplama sürecinde oldukça önem taşıdığını belirtmişlerdir. Örneğin cinsel istismar, mağdur bireyin olağan dışı bir davranışından şüphe duymayla anlaşılabilir. Görüşmede genellikle açık uçlu sorular sormak ve yalnızca çok gerektiğinde kapalı uçlu sorular sormak, sonlandırırken kısaca özetlemek yararlı olacaktır. Bununla birlikte, Poole ve Lamb (1998), Roberts ve Powell (2001: 1652) ve Kebbell (2004: 25) gibi araştırmacıların da belirttikleri gibi, meslek elemanı, görüşmeleri sırasında engelli mağdur bireye onun görüşlerini etkileyebilecek türde tavsiyeler vermemeli, onun kendi durumunu keşfedebilmesine yardım etmeye yönelik sorular sormalıdır. Açık uçlu sorular sormak danışanın düşünce ve duygularını keşfetmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak bazen danışanlar açık uçlu sorulara yanıt verebilecek durumda olmayabilirler. Böyle bir durumda meslek elemanları görüşmeyi kolaylaştırabilecek alternatif yollar ararlar. Örneğin, danışanın kelime dağarcığı meslek elemanınınkinden farklılık gösterebilir ve bazı kelimelerin anlamını sormak durumunda kalabilirler. Böyle durumlarda meslek elemanının özverili davranması gerekmektedir (Van Nijnatten ve Heestermans, 2010: 403).

Hughes ve diğerleri (2011: 202)'nin de belirttikleri gibi, suç işlemeye yönelik hukuki yaptırımların olması ve engelli mağdur bireylerle iletişimde belli hususlara özen gösterilmesi, hem engelli bireylere yönelik suçların bildirilmesi konusunda hem de bu bireylerin yaşadıkları travmayı ve toplumda yeniden mağdur olma durumlarını azaltma konusunda etkili olacaktır. Görüşmelerde bu bireylerle kurulacak iletişime özen gösterilmesi, engelli mağdur bireylerin ceza adalet sisteminden daha fazla dönüt almalarını ve bu sisteme daha kolay ulaşabilmelerini sağlayacaktır. Dolayısıyla, çalışmanın önceki bölümlerinde de söz edildiği gibi, engelli bireylerin uğradıkları mağduriyet durumunun giderilmesi ve bunun için de ilgili birimlere bu bireylerin uğradıkları zararın bildirilmesi konusunda, bu bireylere yaklaşım önemli bir yere sahiptir.

SONUÇ

Engelli mağdur bireylerin ceza adalet sistemine dâhil olmak zorunda kaldıkları andan itibaren ta ki süreç sonlanana kadar haklarının korunması ve bu süreçte onarıcı adalet yaklaşımının göz önünde bulundurulması önemlidir.

Engelli mağdur bireyler açısından var olan durum değerlendirildiğinde, bu bireylerin mağdur riski kavramı ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Mağdur riski, bir suçun mağduru olma ihtimalinin bulunması durumu (Bacanlı, 2007: 34) olarak tanımlanmıştır. Engelli mağdur bireyler, ceza adalet sistemindeki yetersizlikler nedeniyle sosyal, fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşayabilmektedirler. Engelli mağdur bireylerin, ceza adalet sistemine dâhil olduktan sonra pek çok kurum ve kuruluşla ilişki kurmaları gerekmektedir. Ancak var olan kurum ve kuruluşlara bakıldığında, hemen hepsinin engelli bireyler için fiziksel açıdan yetersiz olduğu görülmektedir. Suça maruz kalmanın ardından yaşanan sorunların üzerine muhatap kalınan kurum ve kuruluşların fiziksel açıdan zorlayıcı koşullara sahip olması, engelli mağdur bireylerin yaşadıkları sorunların artmasına neden olmaktadır.

Bunların yanında mahkemelerdeki iş yükü, mağdur bireyler için yeterli zaman ayrılamamasına ve yaşanan süreçten mağdur bireylerin daha da olumsuz etkilenmelerine yol açmaktadır. Mahkemelerde yaşanan bu süreçlere ek olarak, engelli mağdur bireyle temas halinde olacak meslek elemanlarının bu konuya ilişkin yeterli bilgi donanımına sahip olmamaları veya mağdur bireylerin hassasiyetlerini gözetmeyen tutum ve davranışları da engelli mağdur bireyler için yaşanan sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu nedenlerle, engelli mağdur bireylerle çalışırken, meslek elemanlarının bu bireylerin engel türü ve derecelerini göz önünde bulundurarak gerekli hassasiyetleri gözetmeleri gerekmektedir. Özellikle mülakat ve raporlama sürecinde, mağdurun ikinci kez mağdur edilmemesi öncelikli hedeflerden olmalıdır. Bu süreçte engelli mağdurun engel durumuna göre -mağdur işitme engelli bir bireyse, işaret dili bilen bir kişinin yardımıyla mülakat yapılması gibi- mülakat tekniklerinin kullanılması mağdurun kendini doğru ifade etmesi ve herhangi bir hak kaybı yaşamadan sistemde kendini var edebilmesi için önemli bir husustur. Çünkü bu aşamalarda yapılacak bir hata, kurulacak yanlış bir iletişim ya da yapılacak yanlış bir uygulama mağdurun sistem içinde yeniden mağduriyetine sebep olabilecektir. Bu noktada meslek elemanlarının bu hassasiyetler gözetilerek eğitilmeleri ve bu eğitimlerin belirli dönemlerle tekrarlanması mağduriyetlere yol açmamak açısından önemlidir.

Yapılan yasal düzenlemeler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde incelendiğinde çoğunlukla mağdur haklarına odaklanıldığı, engelliler gibi daha

hassas ve kırılgan gruplara yönelik düzenlemelere yeterince yer verilmediği gözlemlenmiştir. Yasal düzenlemelerde yer almayan hakların uygulamalarda yer bulmasının mümkün olmayacağından hareketle, daha hassas ve kırılgan gruplara yönelik yasal düzenlemelerin oluşturulması ve hayata geçirilmesi önemlidir. Her engel türünün kendine özgü hassasiyetleri olabileceği gibi (işitme engelli birey olma gibi), maruz kalınan suça özgü de hassasiyet gösterilmesi gereken durumlar olabilmektedir (cinsel istismara maruz kalma gibi). Bununla birlikte, her birey eşsizdir ve kendine özgü kişisel, sosyal ve kültürel özelliklere sahiptir. Bu nedenle engelli mağdur bireylerle yapılacak çalışmalarda standartlaştırılmış tek düze uygulamaların varlığı bu bireylerin mağduriyetini gidermekten çok ikinci kez mağdur olmalarına neden olacaktır.

Söz edilen tüm bu hususlar açısından bakıldığında, engelli mağdur bireylerin suça maruz kalmalarının ardından zararlarının giderilmesine yönelik süreçlerin yaşamları açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan hem sosyal hizmet uygulamalarının gereğince gerçekleştirilebilmesinin, hem de onarıcı adalet yaklaşımının temel alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Engelli mağdur bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarında da, onarıcı adalet yaklaşımında mağdurun zararının giderilmesi ve yaşadığı bu süreçten mümkün olan en az hasarla çıkmayı başarabilmesi esas hedeftir. Böylelikle zaten engelli olmasının mağdur olma potansiyeli taşıdığına dair ön koşullanmaya sahip olan engelli bireylerin, bu şekilde korkularının azalacağı, yalnızca engelli olmanın suça maruz kalmak için gerekçe olmadığına dair inançlarının güçleneceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Hukuki Durumunun İyileştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı, Tarih: 28.06.1985, Sayı: 11.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Mağdura Yardım Edilmesi ve Mağduriyetin Önlenmesi Hakkında Tavsiye Kararı, Tarih: 17.09.1987, Sayı: 21.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Suç Mağdurlarının Hakları, Desteklenmesi ve Korunması Hakkında Asgari Standartlar Oluşturmak Üzere Direktifi, Sayı: 2012/29/Eu, Tarih: 25.10.2012, Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, Sayı: L. 315/57, Tarih: 14.11.2012.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Şiddet Suçu Mağdurlarına Tazminat Ödenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Tarih: 24.11.1983.

Bacanlı, Mehmet Rifat, *Ceza Muhakemesinde Mağdurun Korunması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza ve Ceza Usul Hukuku Bilim Dalı, 2007.

Baledarian, N. J. *Interviewing skills to use with abuse victims who have developmental disabilities*. Los Angeles, CA: Disability, Abuse and Personal Rights Project, 2004.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Tarih: 20.11.1989.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. Kabul Tarihi: 27.05.2009. Sayı. 2009/15137.

Birleşmiş Milletler İşkencenin Önlenmesine Dair Sözleşme, Sayı: 39/46, Tarih:10.12.1984, Resmi Gazete Sayısı: 19799, Resmi Gazete Tarihi: 29.04.1988.

Birleşmiş Milletler Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi, Sayı: 40/34, Tarih: 29.11.1985.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü, Tarih: 17.07.1998.

Curry, Mary Ann ve Navarro, Fran, “Responding to Abuse Against Women with Disabilities: Broadening the Definition of Domestic Violence”, *Family Violence Prevention Fund Health Alert*, 8 (1), 2002, s. 1-5.

Deal, William Paul ve Kristiansson, Viktoria, “Victims and Witnesses with Developmental Disabilities and the Prosecution of Sexual Assault”, *The Voice*, 1 (12), 2007, s. 1-8.

Dönmezer, Sulhi ve Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. III*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997.

Edwards, Ian, An Ambiguous Participant: The Crime Victim and Criminal Justice, 2004, s. 967-982.

Elman, R. Amy, “Confronting the Sexual Abuse of Women with Disabilities”. *National Online Resource Center on Violence Against Women*, 2005. <http://www.vawnet.org/SexualViolence/Research/VAWnetDocuments/ARSVDisability.php>; Erişim Tarihi: 23.08.2016.

Gözler, Kemal, “İdare Hukuku”, Bursa, Ekin Kitabevi, Cilt I, 2009, s. 107.

Grossman, Susan F. ve Lundy, Marta, “Comparison of Persons with and without Disabilities Who Were Victims of Sexual Abuse and/or Sexual Assault”, *Journal of Social Work in Disability and Rehabilitation*, 7 (1), 2008, s. 19-46.

Güriz, Adnan, “Adalet Kavramı”, 2001, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Holstein, James A. ve Miller, Gale. (1990). Rethinking victimization: An interactional approach to victimology, *Symbolic Interaction*, 13 (1), s. 103-122

Howe, Keran, "Violence Against Women with Disabilities-An Overview of The Literature", *Women with Disabilities Australia*, 2000.www.WWDA.org.au/keran.htm; Erişim Tarihi: 23.08.2016.

Hughes, Rosemary B.,Curry, Mary Ann, Oschwald, Mary, Child, Beckie, Lund, Emily M., Sullivan, Michael J. ve Powers, Laurie R., "Responding to Crime Victims with Disabilities: The Perspective of Law Enforcement", *Journal of Policy Practice*, 10 (3), 2011, s. 185-205.

IFSW. (2014). <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>; Erişim Tarihi: 14.12.2016.

Jägervi, Lotta, "Who Wants to Be An Ideal Victim? A Narrative Analysis of Crime Victims' Self-Presentation", *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 15 (1), 2014, s. 73-88.

Jahic, Galma ve Yeşiladalı, Burcu, Onarıcı Adalet: Yeni Bir Yaklaşım. G. Jahic ve B. Yeşiladalı (Ed.), *Onarıcı Adalet, Mağdur Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı*, İstanbul 2008, s. 15-21.

Johnson, Lee M., Mullick, Rehan ve Mulford, Charles L., "General Versus Specific Victim Blaming", *The Journal of Social Psychology*, 142, 2002, s. 249-263.

Kebbell, V. Witnesses with intellectual disabilities in court: What questions are asked and what influence do they have?. *Legal and Criminological Psychology*, 9, 2004, s. 23-35.

Krähenbühl, Sarah J. ve Blades, Mark. The effect of interviewing techniques on young children's responses to questions. *Child: Care, Health and Development*, 32 (3), 2006, s. 321-331.

Kunter, Nurullah, Yenisey, Feridun ve Nuhoglu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2008.

Kurt, Senem, "Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2 (3), 2006, s. 199-213.

Mağdurların Cezai Takibatlardaki Durumu Hakkındaki Konsey Çerçeve Kararı, 2001, Avrupa Toplulukları Resmi Gazete Tarihi: 23.03.2001.

Özek, Çetin, *Suç Mağdurlarının Korunması ile İlgili Bazı Sorunlar*, İHFM, 21, 1984, s. 1-4.

Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Kanunun Numarası: 5378. Kabul Tarihi: 01.07.2005. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 07.07.2005. Yayımlandığı Resmi Gazete Sayısı: 25868.

Poole, Debra A. ve Lamb, Michael E. *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*. Washington, DC: American Psychological Association, 1998.

Roberts, K. P. ve Powell, Martine B. Describing individual incidents of sexual abuse: A review on the effects of multiple sources of information on children's reports. *Child Abuse and Neglect*, 25, 2001, s. 1643-1659.

Rosenberg, Sue, and Abbeduto, Leonard. *Language and communication in mental retardation: Development, processes, and intervention*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1993.

Ruback, R. Barry ve Singh, Purnima. Ingroup Bias, Intergroup Contact and the Attribution of Blame for Riots. *Psychology and Developing Societies*, 19, 2007, s. 249-265.

Sokullu Akıncı, Füsün, *Viktimoloji (Mağdurbilim) 2. Basım*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 1999.

Strang, Heather, "Repair or Revenge", *Victims and Restorative Justice*. Oxford: Clarendon Press, 2002, s. 8-24.

UNDP Türkiye, *Türkiye'de Mağdur Haklarının ve Mağdurlara Verilen Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Etkin Uygulamaya Doğru Raporu*, 2014.

Van Ness, Daniel N. ve Strong, Karen Heetderks, *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*, New Providence, NJ: Anderson Publishing, 2010.

Van Nijnatten, Carolus ve Heestermans, Marianne, "Interviewing Victims of Sexual Abuse with An Intellectual Disability: A Dutch Single Case Study", *Journal of Social Work Practice*, 24 (4), 2010, s. 391-407.

Wemmers, Jo-Anne, "Victim Participation and Therapeutic Jurisprudence", *Victims and Offenders*, 3 (2-3), 2008, s. 165-191.

Yavuz, Hakan, "Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 23, 2015, s. 85-115.

